

Noin kymmenen askelta

EETTISEEN MEDIAKULTTUURIIN

Materiaali on tarkoitettu alle 8-vuotiaiden lasten mediakasvatukseen, mutta se on sovellettavissa vanhemmillekin lapsille.

Materiaali on suunnattu lasten kasvattajille ja vanhemmille. Materiaalin tekemisessä olemme huomioineet varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, esi- ja perusopetussuunnitelman perusteet ja koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet.

Materiaalit toimivat sekä kokonaisuutena että yksittäin. Kunkin materiaalin askeleita voi toteuttaa numerojärjestyksessä tai niistä voi valita omalle lapsiryhmälle sopivat osat. Tehtävät soveltuvat osittain mm. pienryhmätyöskentelyyn. Askeleiden avulla kasvattaja voi myös lisätä omaa mediakasvatustietouttaan. Kussakin materiaalissa on avattu, miksi kyseinen asia, työtapa tai näkökulma on merkityksellinen mediakasvatuksessa. Lisää tietoa kyseisestä aiheesta löytyy kirjasta *Mediametkaa!* Osa 3- Mediakasvatus, eettisyys ja uskonnolliset ilmiöt.

Johdanto

Tämän materiaalin tarkoituksena on kasvattajien havahduttaminen olemassa olevaan mediamaailmaan. Lapsilla on oikeus hyvään elämään mediakulttuurissa. Samalla kasvattajan on tärkeää pohtia omaa suhdettaan mediaan ja omia mediavalintojaan. Media ei ole enää pelkästään tekninen väline, jonka kautta jaetaan erilaisia mediatuotoksia. Tämän päivän media on sosiaalisen kanssakäymisen paikka yhtäläillä kuin omien mediatuotosten areena. Kännykkä jakaa nopeasti niin kuvia, ääniä kuin tekstejä. Saman viestin äärellä on silmänräpäyksessä iso joukko lapsia tai nuoria.

Kaiken tämän toiminnan keskellä on olennaista, miten me kohtaamme ja kohtelemme toisia ihmisiä. Kysymys on myös eettisistä valinnoista; kysymyksen oikeasta ja väärästä tulisi olla esillä myös mediamaailmassa. Tässä kontekstissa eettisyys ymmärretään **pyrkimyksenä hyvään elämään mediakulttuurissa.**

Mediatarjontaa on jo niin paljon, että sillä voisi täyttää kaiken ajan ja paikan. On tehtävä valintoja, mitä, milloin, missä, miten paljon ja kenen kanssa mediaa käytetään. Seuraavien askelten tavoite on herättää pohtimaan, millainen on lasten hyvä elämä mediakulttuurissa. Tähän ei ole olemassa yhtä oikeata vastausta. Vastauksia kysymyksiin saa ja joutuu jokainen omakohtaisesti pohtimaan ja kukin kasvattaja itse ratkaisemaan.

1. Minä ja suhteeni mediaan

Silloin tällöin on hyvä pysähtyä miettimään omaa suhdettaan mediaan ja median käyttöön. Millaisen siivun elämästä se lohkaisee, ja miten median käyttö vaikuttaa elämään.

Lapset oppivat monella tavalla. Yksi keskeinen oppimisen menetelmä on mallioppiminen. Aikuisen oma median käyttö on merkittävä malli pienelle lapselle, niin hyvässä kuin huonossakin.

- Kuinka paljon minä itse käytän eri medioita päivittäin?
- Miten minä käytän medioita lasten läsnäollessa?
- Mitä arvoja välitän lapsille median käytölläni?

Aikuisella on vastuu lasten hyvinvoinnista. Lasten median käytössä on asioita, jotka mietityttävät ja joiden suhteen kasvattaja joutuu tekemään valintoja. Esimerkiksi kuinka paljon ja mihin aikaan lapset käyttävät mediaa, millaisia mediasisältöjä lapset käyttävät, miten mediavälineet sijoitetaan kodissa ja mitkä ovat lapsen omia mediavälineitä, mitkä taas perheen yhteisiä.

Sekä itsenäisesti että yhdessä lasten kanssa on hyvä pohtia myös sitä, kuinka paljon mediaa ihminen tarvitsee voidakseen hyvin. Välillä media rentouttaa ja viihdyttää, mutta toisinaan voi nauttia myös mediahiljaisuudesta. Medioiden sulkeminen ja niiden ulottumattomissa oleminen, hetkittäinenkään, ei välttämättä ole itsestänselvyys. Sitäkin voi olla tarpeen opetella.

Lapsen ja aikuisen hyvää elämää havainnollistaa ruoka-aineen ympyrän kaltainen ympyrä, joka koostuu erilaisista lohkoista. Tasapainoiseen ”hyvän elämän ympyrään” kuuluu riittävästi unta, liikuntaa, terveellistä ravintoa, kavereita, sosiaalisia suhteita, leikkiä ja toimintaa, rakkautta ja hellyyttä sekä yksi siivu mediaa. Median voi ajatella myös muodostavan oman ympyränsä, jonka siivuista löytyy eri medioita ja median käyttötapoja, kuten televisio, radio, lehdet, internet, kirjat ja pelit. Monipuolinen mediaympyrä tukee tasapainoisen mediasuhteen syntymistä ja hyvän elämän eväitä.

- Tee omat ympyräsi. Merkitse toisen siivuihin oman elämäsi täyttävät siivut ja toiseen median käyttösi siivut. Näkykö ympyröissä jotakin sellaista, johon et ole tyytyväinen. Mieti, mitä ympyröissä olisi paranneltavaa, jotta ne olisivat sinun ”hyvän elämän ympyröitäsi”.

2. Media muokkaa lapsen minäkuvaa

Lapsi rakentaa omaa kuvaansa peilaten itseään kavereihin, vanhempiin ja median tarjoamiin malleihin. Maailma on kuvia pullollaan. Erilaiset lelulehtiset, tietokonepelit ja sosiaalisen median yhteisöt tarjoavat pienelle lapselle houkuttelevia samaistumisen kohteita. Mallit ja idolit löytyvät yhä useammin mediasta ja tarkoituksellisesti mediaa varten rakennetuista esikuvista. Esimerkiksi pienten lasten vaatemarkkinan seksuaalistuminen on salakavalasti lisääntynyt. Kasvattajalla on haastava tehtävä olla paitsi peilinä myös ohjata lapsen minäkuvaa tukevien mallien löytämiseen.

- Etsi aikakaus- ja sanomalehdistä yksi tai useampi kuva, jossa haluaisit olla. Kerro miksi.
- Etsi kuva, jossa on sinua jollakin tapaa muistuttava henkilö tai asia. Perustele valintasi.
- Leikkaa lehdestä kuva, jossa kuvataan asioita, joiden toivoisit toteutuvan elämässäsi.
- Tee aarrekartta: Leikkaa lehdistä kuvia ja tekstejä asioista, joita toivoisit elämääsi lähitulevaisuudessa tai myöhemmin. Voit etsiä myös valokuvia, jotka kertovat toiveistasi. Liimaa kuvat ja tekstit paperille. Mieti karttaa kootessasi, mitä tahdot elämältäsi, elämääsi ja elämässäsi, millainen haluat olla ja millaiseksi tulla. Voit lisätä aarrekarttaasi tekstejä ja piirroksia. Kiinnitä se paikkaan, josta näet sen päivittäin. Jonkin ajan kuluttua voit palata tarkastelemaan karttaa ja pohtimaan, ovatko toiveesi ja unelmasi pysyneet samoina. Ovatko samat haaveet ja unelmat yhä merkityksellisiä sinulle?

3. Sosiaaliset suhteet mediassa

Mediasta on tullut yksi sosiaalisen kanssakäymisen paikka ja väline. Lapset habbottavat, mesettävät, irkkaavat, pelaavat, lataavat ja jakavat. Sosiaalisella medialla tarkoitetaan yhteisöllisesti tuotettuja tai jaettuja sisältöjä ja palveluita, joilla voidaan kerätä tietoa (wikit), keskustella, olla yhdessä (IRC-Galleria), vaihtaa mielipiteitä ja ilmaista ajatuksia (blogit), pelata, rakentaa virtuaalitodellisuuksia (Habbo) ja jakaa esimerkiksi kuvia, videoita tai musiikkia. Yhteydenpito isovanhempiin, ystäviin ja sukulaisiin tapahtuu yhä useammin kännykän, Skypen, Messengerin ja sähköpostin välityksellä.

Sosiaalisten taitojen ja eettisten pelisääntöjen harjoittelu paitsi kasvokkain, myös virtuaalimaailmassa on yhä tärkeämpää. Kasvattajalla on tässä keskeinen rooli, toisen ihmisen kunnioittaminen opitaan jo ihan pieninä. Kasvattaja ei voi tuudittautua siihen, että media huolehtisi sosiaalisten taitojen opettamisesta.

- Kysele vanhemmiltasi tai muilta tutuilta aikuisilta, heidän tavoistaan olla yhteydessä ystäviinsä, sukulaisiinsa tai muihin tuttuihin tai tuntemattomiin ihmisiin. Selvitä, missä tilanteissa he käyttävät mitään yhteydenpitotapaa ja miksi. Kerro sinä puolestasi vanhemillesi tai haastattelemaltaisi aikuiselta, missä ja

miten sinä tapaavat kavereitasi ja muita lapsia. Kerro myös mikä vaikuttaa siihen, minkä yhdessäolon tavan valitset. Vertailkaa ryhmässä haastattelunne tuloksia. Eroaako aikuisten ja lasten tapa olla toistensa kanssa. Jos eroaa, niin pohtikaa millä tavoin ja miksi arvelette näin olevan.

4. Miten kohtaan ja kohtelen toisia mediassa?

Media pitää sisällään monenlaisia välineitä, sisältöjä, käytäntöjä ja myös monenlaisia käyttäjiä. Tärkeä pohdinnan aihe onkin, miten kohdata ihmiset kasvokkain ja miten virtuaalisesti. Miten kohtaamiset eroavat ja mitä tietoja, taitoja ja tekoja niissä tarvitaan? Kasvattajan haaste on oikean ja väärän, hyvän ja pahan opettaminen sosiaalisissa suhteissa tuttujen ja tuntemattomien kanssa. Maailmassa on paljon yksiselitteisesti hyvää tai pahaa, mustaa tai valkoista, mutta maailmaan mahtuu lukematon määrä myös harmaan eri sävyjä. Lasten kanssa on hyvä keskustella harmaan sävyistä: miten kohtaan muut ihmiset.

Media ei saisi antaa mahdollisuutta tai lupaa unohtaa hyviä tapoja kohdata ja kohdella toista ihmistä.

Yksilön suoja on monelta mediassa aktiivisesti toimivalta ihmiseltä hämärtynyt. Mitä minun kannattaa kertoa itsestäni ja mikä on turvallista median käyttöä. Pienten lasten kohdalla tästä turvallisesta median käytöstä ja sen harjoittelusta yhdessä lapsen kanssa vastuu on aina aikuisella.

Tässä muutamia seikkoja, jotka on hyvä pitää mielessä kohdatessa ihmisiä kasvokkain, netissä, kännykällä tai pelissä:

- ★ Kohtele ihmisiä mediassa niin kuin toivoisit itseäsi kohdeltavan.
- ★ Olet arvokas! Arvosta myös muita!
- ★ Käytä sellaista kieltä ja sellaisia ilmaisuja, joita voisit käyttää myös kasvokkain tapahtuvassa viestinnässä.
- ★ Muista, että kaikki eivät hallitse etikettejä eivätkä toimi rehellisesti – älä kuulu heihin mutta tiedosta heidän olemassaolonsa.
- ★ Älä pistä nettiin näkyviin mitään sellaista, mitä et haluaisi näyttää vanhemmille tai isovanhemmille.
- ★ Pidä omat henkilökohtaiset tietosi vain omana tietonasi.
- ★ Älä anna tarkkoja tietoja itsestäsi. Äläkä kerro salasanaasi kenellekään.
- ★ Jos näet jotakin pelottavaa, hämmentävää tai outoa, kerro heti aikuiselle.
- ★ Pidä huoli itsestäsi ja kavereistasi!

Omasta yksityisestä median käytöstä on tullut huomaamatta julkista. Ennen yksityiset puhelut puhuttiin kotona, mutta nyt toisten ihmisten hyvinkin yksityisiä asioita voi kuulla raitiovaunussa tai kaupan kassajonossa. Etikettejä – niin känny- kuin nettietikettejä – kannattaa harjoitella. Aikuisen malli on ensiarvoisen merkittävää siinä, miten esimerkiksi puhelinta käytetään julkisella paikalla.

5. Luomisen riemua

Luovuuden on todettu tekevän onnelliseksi tai ainakin lisäävän onnellisuutta. Luovuutta kuvaillaan kykynä nähdä uusia asiayhteyksiä ja tuoreita näkökulmia tuttuihin asioihin, kehittää epätavallisia ideoita, käsitteitä, tekniikoita ja tuotteita. Luovaan toimintaan tarvitaan muun muassa kykyä käsitellä uusia asioita ja taitoa löytää niistä järjestys. Kasvattajan tehtävä on havaita, sallia, ruokkia, tukea ja ohjata luovuutta sekä harjoittaa sitä myös omassa toiminnassaan.

Itse kuvatut valokuvat ilahduttavat. Päivän havainnot ja oivallukset omassa blogissa hymyilyttävät vielä seuraavanakin päivänä. Itse tuotettu äänikollaasi tai tietokonepiirros tuottaa iloa vanhemmille. Lapsista kuvattu video naurattaa naapureitakin, mutta oleellista on se, että lapsen itse kuvaama video auttaa häntä kurkistamaan mediatuottamisen rakenteisiin.

Jokainen meistä haluaa näyttää parhaimman puolen itsestään myös mediassa: ovatko hiukset hyvin ja näkykö ranteessa uusi kello. Mutta miltä tuntuu siitä koululaisesta, josta kaverit ovat salaa ottaneet kuvan pukuhuoneessa ja laittaneet sen yleiseen jakeluun. Hyvä muistisääntö on, että kohtele toisia niin kuin toivoisit itseään kohdeltavan, myös mediassa.

- Etsikää aikakauslehdistä kuvia ja tekstejä, joissa ihminen esitetään edukseen ja kuvia, jotka antavat hänestä tai hänen toiminnastaan kielteisen kuvan. Miettikää, mitä eri mediakerronnan keinoja voisitte hyödyntää omien tarinoidenne kertomiseen.
- Ottakaa mahdollisimman "onnistuneita" valokuvia toisistanne, sellaisia, joissa kuvattava näyttää parhaat puolensa. Luonnostele kuva ensin kynällä paperille tai etsi lehdistä esimerkkikuvia, jollaisen toivot itsestäsi otettavan. Varmista kuvattavalta kuvan ottamisen jälkeen, että kuva on juuri sellainen kuin hän toivoi.

Tekijänoikeudet liittyvät omaan median tuottamiseen kiinteästi. Tekemisen riemusta ja luomisen tuskasta syntyneet sarjakuvat kuuluvat tekijälle. Kenelläkään ei ole oikeutta ilman lupaa laittaa niitä lehteen tai nettiin. Muista tekijänoikeudet – sinulla on oikeus omiin tuotoksiisi ja muilla omiinsa. Toiselta ei saa varastaa, ei edes verkossa.

6. Mediatarjontaa yllin kyllin

Hyvä elokuva ilahduttaa tai hauska radio-ohjelma saa hymyn huulille ja ajatuksen lentämään. Mediaa käytetään viihtymiseen yhtälailla kuin tiedon etsimiseen ja uusien asioiden oppimiseen. Paperinuket ovat siirtyneet internetiin, ja nukkekodin tai keinoelämän voi rakentaa pelikonsolilla tai verkossa. Internet tarjoaa monenlaisia palveluja, maksulla ja maksutta. Ilmaisenkin materiaalin kohdalla voi pystyä miettimään, kuka tuotteen tai palvelun tarjoaa ja miksi.

Mainonnan tehtävä on houkutellessa. Mainontaa on monenlaista. Aina sitä ei ole helppo erottaa varsinaisesta ohjelmasisällöstä. Toisinaan se on jopa varsinaista sisältöä kiinnostavampaa ja viihdyttävämpää.

Verkkomainonnan keinot ovat usein aikuisellekin vieraita. Jos esimerkiksi annat tietojasi sosiaalisen median palveluun tai vastaat sähköpostikyselyyn tai verkkosivuilta auenneeseen kilpailuun, saattavat tietosi päätyä kyseisen yrityksen markkinoinnin ja mainonnan käyttöön.

- Keskustelkaa mainonnasta ja siitä mikä on mainonnan tehtävä?
- Mitä hyötyä mainonnasta voisi olla, entä haittaa?
- Etsikää esimerkkejä mainonnasta, jota on hankala erottaa mainonnaksi ja miettikää, mistä se johtuu ja mihin tuolla mainonnalla pyritään.
- Millainen mainos houkuttelee ja miksi?
- Millainen on mainosten tarjoama onnellinen elämä? Pohdi, miten se poikkeaa oikeasta elämästä.
- Kurkistakaa lelulaatikoihin – kuinka monta hampurilaisravintolan, lastenlehden tai muun vastaavan mukana tullutta kylkiäislelua sieltä löytyy? Miettikää, mikä näiden merkitys on.

Kaikki ei ole kultaa mikä kiiltää. Mediakriittisyydellä tarkoitetaan kykyä ja halua nähdä median tarjoamat sisällöt toisin. Olennaista on kysyä riittävän usein ”miksi?” – ja miettiä siihen vastauksia yhdessä lasten kanssa. Kasvattajan tehtävä on herättää lasta miettimään omia valintojaan ja median käyttöön liittyviä tarpeita sekä perustelemaan niitä.

Pienen lapsen kehitysvaiheisiin kuuluu toisto. Toiston kautta lapsi opettelee ja tutkii elämän ihmeellisyyksiä. Lapset haluavat ja jaksavat katsoa tietyn tv-ohjelman tai dvd-elokuvan monta kertaa. Tämän asian ovat huomioineet myös mediatuottajat. Esimerkiksi Teletappien suosio pienten lasten keskuudessa perustuu huudahdukseen ”Uudestaan!” ja asioiden toistamiseen.

Hyvien asioiden rinnalla mediatarjonnassa on myös omat varjopuolensa. Sosiaalinen paine ja pärjäämisen halu voivat ajaa sosiaaliin ja taloudellisiin ylilyönteihin. Onko kännyköistä tai median oheistuotteista tulossa sosiaalisia statusmerkkejä niin lapsille kuin aikuisille? Tarvitseeko lapsi kaikki Bratz-nuket, Pokemon-kortit tai PetShopit oheistuotteineen hyvään leikkiin? Missä kulkee raja sopivan, tarpeellisen, riittävän ja liiallisen määrän suhteen?

7. Yhteinen vastuu

Media vaikuttaa elämäämme monella tavalla, kuulemme juttuja ulkoministerimme triathlonkisoista tai näyttelijättären kauneusleikkauksesta. Jotkut uutiset, jutut tai ohjelmat miellyttävät, toiset taas ärsyttävät. Jos haluamme vaikuttaa, voimme osallistua keskusteluun, kommentoida ja kertoa mielipiteemme.

Erilaiset gallupit, katsojalukujen seuranta ja lehtien myyntitilastot vaikuttavat siihen, millaista mediaa tuotetaan. Jos haluamme, että tv-ohjelmaa ei esitetä, jätämme sen katsomatta. Jos puolestamme toivomme juttua jostakin henkilöstä tai aiheesta aikakauslehteen, lähetämme lukijapostia lehden toimitukseen. Jos taas haluamme lukea iltapäivälehtien uutisointia maailman tilasta, ostamme niitä ja tuemme näin osaltamme sitä, että lehti menestyy taloudellisesti. Jokainen ihminen voi omilla valinnoillaan vaikuttaa siihen, mitä tarjotaan ja millaista tarjontaa on.

Mediakasvatus ja pienten lasten turvallinen median käyttö on meidän kaikkien yhteinen asia. Toivottavaa on, että jokainen meistä kantaa vastuun omalta osaltaan. Lapsilla on oikeus hyvään lapsuuteen mediakulttuurissa.

- Kirjoittakaa lasten kanssa mielipidekirjoituksia paikallislehteen.
- Kuvatkaa ympäristössänne asioita, joita haluaisitte muuttaa. Kirjoittakaa kuvatekstit kuviin ja kootkaa niistä näyttely.
- Tehkää seinäsarjakuvia, joissa kerrotte epäkohdista, joihin toivotte muutosta. Kootkaa sarjakuvat albumiksi tai seinäsarjakuvaksi yhteiseen tilaan.

S. Kasvatusvastuu

Kuka lapsiamme kasvattaa? Perinteisesti on ajateltu, että lasten kasvatusvastuu kuuluu kodille, varhaiskasvatukselle sekä koululle. Mediasta on kuitenkin tullut uusi kasvatusympäristö lapsille.

Vaikka media on keskeinen oppimisen ja viihtymisen arena, se ei voi olla kasvattaja – kasvattajan roolin ja vastuun on aina oltava aikuisella.

Kasvatuksessa lapsi on itsessään arvokas juuri sellaisena kuin hän on. Mediassa lapsen arvo on välineellinen.

Media ei ole arvovapaa alue. Median monet tuotokset sisältävät usean eri ihmisen ja tahon valintoja ja arvoja. Arvot ohjaavat toimintaamme ja valintojamme. Me aikuiset olemme näiden arvojen siirtäjiä seuraaville sukupolville ja eettisten valintojen ohjaajia myös mediassa. Arvoista on kysymys silloinkin, kun päättämme, miten paljon ja millaisia ohjelmia televisiosta päivittäin katsomme tai kuinka paljon aikaa vietämme Facebookissa.

Meitä aikuisia tarvitaan yhä enemmän lasten kasvatukseen mediamaailmassa. Nämä askeleet on laadittu tämän kasvatustehtävän tueksi.

LÄHTEITÄ JA SUOSITELTAVAA KIRJALLISUUTTA:

Kangasmaa, T., Petäjä, H. ja Vuorelma, P. 2008. Lapsenkaltainen. Lasten Keskus. Oy Nord Print. Helsinki.

Mediakasvatus esi- ja alkuopetuksessa. 2009. Kerhokeskus ja Opetushallitus. Helsinki.

Mediakasvatus varhaiskasvatuksessa. 2008. Stakes ja opetusministeriön Mediamuffinssi- hanke. Helsinki.

Ruhala, A., Ritokoski, M. & Niinistö, H. Mediametkaa! Osa 3 – Mediakasvatus eettisyys ja uskonnolliset ilmiöt. Gummerus. Jyväskylä

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. Stakes. Oppaita 56.

SUOSITELTAVIA NETTILINKKEJÄ:

Mediakasvatuskeskus Metka ry www.mediametka.fi

Kirkkohallitus www.evl.fi/av

TUOTTAJA:

Mediakasvatuskeskus Metka ry

Opetusministeriön Mediamuffinssi-rahoitus 2008

KIRJOITTAJAT:

Mervi Ritokoski, tuottaja, Kirkkohallitus

Anu Ruhala, mediapedagogi, Mediakasvatuskeskus Metka ry

Hanna Niinistö, mediakasvatuspäällikkö, Aikakausmedia

ASiantuntijakommentoinnit:

Antti Pentikäinen, elokuva- ja viestintäkasvatuksen opettaja

Pekka Y. Hiltunen, uskontokasvatussihteeri, Kirkkohallitus

Jarmo Kokkonen, seurakuntakasvatussihteeri, Kirkkohallitus